

ТЕКСТОВІ СТРАТЕГІЇ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО ПИСЬМА

Віра БУРКО (Тернопіль)

У статті простежується вплив мови на постколоніальне письмо та особливості його сприйняття. Розглядаються стратегії побудови художніх текстів постколоніальних письменників.

Ключові слова: постколоніальне письмо, стратегії, художній текст, інтермова.

The paper highlights the language influence on the postcolonial writing and the peculiarities of its perception. The strategies of the postcolonial fiction formation are investigated.

Key words: postcolonial writing, strategies, fiction, interlanguage.

Питання мови є одним із важливих факторів, який потрібно враховувати при аналізі ситуації (пост)колоніалізму. Мова, як зауважують Б. Ашкрофт, Г. Гріффітс та Г. Тіффін, стає медіумом, через який утілюється ієрархічна структура влади, а також медіумом, через який формуються концепти “правди”, “порядку” та “реальності” [2, с. 7]. І лише за умови існування потужного й ефективного постколоніального голосу можна зруйнувати імперську систему як таку. Наприклад, у випадку з британським варіантом англійської мови та її версіями, що сформувались у постколоніальному світі, маємо ілюстрацію того, як мова імперії використовується для руйнування імперських парадигм. “Ми повинні відрізнити те, що пропонується як стандартний код, англійська імперського центру, та лінгвістичний код, трансформована та видозмінена англійська всього решти світу” [2, с. 7]. Розрізнення між цими двома варіантами англійської важливе при дослідженні постколоніального світу. В історичній практиці така ситуація визначала критерії існування “центру” та “периферії”. Адже лише ті, що володіли стандартом мови, а отже, і її внутрішньою логікою, належали до еліти.

Дослідження постколоніального письменства вказує на особливу увагу до проблеми здатності ресурсів мови колонізатора зобразити, передати, описати місцевий локус. Розрив, що відкривається між досвідом місця та мовою, яка здатна описати його (місце. – В. Б.), складає класичну і нероздільну рису постколоніальних текстів. Цей розрив трапляється з тими, ресурсом чієї мови неможливо описати нове місце, чи з тими, чия мова систематично знищувалась уярмленням, або ж з тими, чия мова вважалася непривільованою через насадження мови колонізатора [2, с. 9]. Звідси імперіалізм породив глибоку лінгвістичну альєнацію. Для постколоніального митця виникає необхідність трансформувати мову, використати її в іншому, часто новому контексті, омовити через неї власний досвід. Таким чином, мова колонізатора трансформується, розширює свої межі через уведення вербального світу Іншого.

Д. Максвелл (D.E.S. Maxwell, 1965) у своїй праці “Пейзаж і тема” (“Landscape and Theme”) проблематизує здатність “імпортованої мови”

передати досвід місця в постколоніальному просторі. Передусім дослідник розрізняє дві групи колоній у плані використання мови: колонію поселенців (наприклад, США, Канада, Нова Зеландія, Австралія) та завойовану колонію. У першому випадку європейські колоністи уярмили корінне населення та запровадили “трансплантовану” цивілізацію. Відсутність у них будь-якого предковичного зв’язку із завойованою землею дозволила їм уважати їхню власну, некорінну, мову достатньою для опису власного досвіду на новій території [5, с. 84]. Для творів письменників, що використовують рідну мову для опису чужого/набутого середовища, характерними є теми альєнації, пошук “дому”, фізичної та емоційної конфронтації з “новим” навколишнім світом та його давніми, незрозумілими традиціями. Іншу ситуацію маємо зі завойованими спільнотами, наприклад, Індії чи Нігерії, де корінне населення було поневолене на власній території, а їхні письменники були змушені відмовитися від власних мовленнєвих структур та навчитися передавати власні локуси чужою мовою, тобто зректися материнської мови на користь мови імперії. Провідними мотивами літератури, що написана чужою мовою та передає досвід рідного локусу, є уярмлення, культурна фрагментація, колоніальне домінування та криза ідентичності. Відтак Д. Максвелл розрізняє в контексті постколоніальної парадигми дві категорії письменників: ті, які користувалися власною мовою для передачі нового досвіду та місцевості, й ті, що використовували чужу мову для відтворення рідного середовища. Спільною рисою в обох випадках є присутність “подвійного погляду”, що нехарактерно для неколонізованих суб’єктів [5, с. 137].

Визначальна функція мови як медіуму влади, на думку Б. Ашкрофта, Г. Гріффітса та Г. Тіффін, вимагає того, що постколоніальне письмо визначається через заволодіння мовою центру й тоді зміщенням її в дискурс, який адаптований до колонізованого простору [2, с. 37]. Звідси в художніх текстах постколоніальних письменників очевидними є дві стратегії: *заперечення привілейованого статусу мови центру* (наприклад, англійської) та *привласнення або перебудова мови центру*, тобто процес надання їй нового значення. У першому випадку маємо справу з відмовою від категорій імперії, її естетики, норм вживання мови. У другому – “мова використовується як спосіб вираження “тягаря” окремо взятого культурного досвіду” [2, с. 38]. У такому разі на мову центру накладається синтаксис та граматики колонії, це сприяє передачі цілого світогляду колонізованого суб’єкта. Адже “мова існує не до факту і не після факту, а в самому факті. Очевидно, що мова конститує реальність: вона забезпечує умови на основі яких ми говоримо про світ” [2, с. 43]. У тексті мова стає засобом конструювання конкретного світу й світобачення. Таким чином, уведення діалектів у корпус стандартизованої мови зумовлює не тільки її власну реструктуризацію, але й видозміну світогляду реципієнтів тексту, що написаний з використанням трансформованої традиції.

Заперечення. Креолізація мовного стандарту та її осмислення в постколоніальних лінгвістичних теоріях зумовили перегляд самого поняття мови, зокрема традиційної постсосюрівської парадигми. Наприклад, у працях Н. Хомського головним предметом дослідження були ідеальний слухач та мовець, що проживають у гомогенному мовному середовищі [1, с. 45] У процесі креолізації англійської мови очевидним стало те, що мова – це “людська поведінка і складається з того як люди діють, а не з теоретичних моделей” [2, с. 45]. Постколоніальна література, що містить тексти з несподіваним використанням мовного стандарту, змін мовних кодів, неологізмів та реалій, проблематизує поняття “англійська література”, натомість пропонує більш адекватне “англійські літератури”. У цьому контексті креолізована англійська вже не сприймається як периферійний варіант англійської. Таким чином, стверджують постколоніальні критики, мовні характеристики локалізовані в мовній практиці, а не в абстрактних структурах. Актуалізується взаємозалежність мови та ідентичності: самість людини визначається через її мовлення. Такий підхід є одним із способів заперечення структурування людського досвіду та світовідчуття відповідно до так званої “універсальної” (євроцентричної) епістемологічної системи. Утвердження та використання креолізованого варіанта мови передбачає й дестабілізацію опозицій та бінарної природи логоцентризму. Отже, постколоніальні тексти позначені не лише відмінністю тем, змалювання локусів та характеристик, але найперше й визначальне використанням/запереченням мови імперії чи, краще сказати, дестабілізацією стандарту мови.

Привласнення. У постколоніальному світі митець виступає як “архетипний етнограф”, який намагається передати локальний досвід засобами іншої культурної традиції. Індійський англійськомовний письменник Раджа Рао в передмові до свого роману “Кантапура” (1938) пояснює ситуацію привласнення так: “Розповідати – нелегко. Адже потрібно використовувати мову, яка не є твоєю власною, твоїм духом. Потрібно передати різні сторони та повороти думки, що є спотвореними в чужій мові. Я використав слово “чужа, хоча насправді англійська не чужа для нас мова. Це мова нашого інтелектуального вишколу, подібно до того, як колись були санскрит чи перська, але не нашої емоційної сутності. Ми всі, безумовно, – білінгви, багато з нас пишуть і рідною мовою, й англійською. Однак ми не можемо писати так, як англійці. Ми не повинні. Також ми не можемо писати тільки, як індійці” [6, с. vii]. Цим зумовлюється наявність та необхідність авторських зауважень, пояснень і короткого словника, що традиційно становлять невід’ємну складову постколоніальних текстів. Вони становлять тут “інтерпретативну територію”, куди вступає читач у своєму статусі Іншого. “Вторгнення” [2, с. 60] корінної культури в кроскультурні тексти оприявнюється, наприклад, використанням пояснення в дужках (*he took him into his obi (hut)*). Такий прийом хоча й передбачає спрощене

потрактування поняття чи реалії, водночас вказує на відмінність між словом та його референтом. Розрив між ними “дає позитивний ефект”, адже через нього виражається ідентичність локального Іншого. Отже, слово колонізованого об’єкта функціонує не як носій місцевого колориту, а як спосіб структурування реальності, вираження світобачення Іншого. Прикладом ще одного варіанта втручання/вливання етнографічного дискурсу в текст є використання конструкції типу “Як тут кажуть...” й побідних. Ось в уривку з оповідання австралійського письменника Генрі Лоусона читаємо: “Джим народився в Галгоні, у Новому Південному Вельсі. Як тут кажуть, саме ‘на’ Галгоні – і старі копачі все ще діляться спогадами перебування ‘на тому Галгоні’ – хоча запаси золота там уже давно вичерпались, і це місце було запилене та покритим чагарниками маленьким містечком” [4, с. 162]. Ще одним способом уведення відмінної культурної свідомості в текст є використання неперекладених слів. Такий прийом “не тільки сигніфікує відмінності між культурами, але й ілюструє важливість дискурсу в інтерпретації культурних концептів” [2, с. 63]. Неперекладене слово вказує на його ритуальну функцію в межах окремо взятої культурної парадигми та є особливим знаком постколоніальної літературної традиції. Названі вище способи сприяють вербалізації культурної відмінності, конституюють культурну дистанцію і в той же час вибудовують містки між різними культурами.

Інтермова (interlanguage) – ще один важливий концепт постколоніальної теорії. Відповідно до нього “помилки чи неточності, які роблять носії другої мови є наслідком їхньої власної лінгвістичної системи” [2, с. 66]. У такий спосіб вони привласнюють собі чужу/набуту мову. У лінгвістичній теорії це явище отримало назву “*interlanguage fossilization*”, тобто, коли носії другої мови виробляють лінгвістичну систему, яка відрізняється від їхньої рідної мовної парадигми та від набутої. При чому вона не вважається помилковою чи неправильною, оскільки функціонує відповідно до певної лінгвістичної логіки. Така мова в постколоніальному письмі стає “потенційним метафоричним модусом” [2, с. 66].

Синтаксична дифузія (syntactic fusion) – передбачає адаптацію синтаксичних структур до усної народної традиції. Вона, подібно до інтермови, пояснень у дужках та неперекладених слів, зміни мовних кодів уходить до основних текстуальних стратегій привласнення мови імперії.

Проблема звільнення від чи привласнення мови колонії є одним з наріжних у постколоніальних студіях, але не єдиним. Іншим способом декларації своєї незалежності від центру в постколоніальному письмі є адаптація чи еволюція практик метрополії, серед них літературної теорії, ідеологічної чи епістемологічної системи. Усе це передбачає зміщення (re-*placement*) постколоніального тексту в бік периферійних, як для імперського дискурсу, площин. Саме така ситуація визначає для постколоніального митця подвійну роль: руйнівника панівної традиції та творця нової.

Питання контролю засобів масової комунікації відзначається особливою актуальністю в (пост)колоніальних спільнотах. Найперше треба врахувати той факт, що введення письмової мови імперії замінює усну народну традицію корінного колонізованого населення. Зміна мовної ситуації передбачає не тільки насадження іншого мовного стандарту, але й розуміння функції та природи самої мови. Як слушно зазначають Б. Ашкрофт, Г. Гріффітс та Г. Тіффін, “однією з характеристик усних культур є переконання в тому, що слова, промовлені в певних обставинах, можуть викликати події чи стани, які вони позначають, а отже, створювати, а не представляти реальність. Таке переконання, що слово може створювати об’єкт дає розуміння, що мова має владу над правдою чи реальністю” [2, с. 80]. Введення писемності у таких спільнотах призводить до розвитку іншого типу свідомості, що характеризується як “історична”. Таким чином минуле формується як певна фіксована послідовність подій. Разом з тим, як стверджує А. Дженмохаммед, це не означає, що суспільства з усною традицією не мають історії, лише “логіка та послідовність усних культур є більш “магічною”, коли ж писемні культури є більш “емпіричними”” [3, с. 300]. Завоювання циклічного та “парадигматичного” світу усної культури непередбачуваним та “синтагматичним” світом писемної позначає, на думку дослідника, початок відліку постколоніального дискурсу.

Отже, тексти письменників постколоніальних спільнот та їхня інтерпретація спрямовані на те, щоб розкрити дискурсивні утворення та ідеологічні впливи, що присутні в такому письмі. Звідси прочитання конкретних текстів дає змогу виокремити й ідентифікувати основні теоретичні напрямки розвитку постколоніальних студій [2, с. 82].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Хомський Н. Роздуми про мову / Ноам Хомський: пер. з англ. О. П. Кошового. – Львів: Ініціатива, 2000. – 352 с.
2. Ashcroft B. The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures / Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin. – London: Routledge, 2002. – 283 p.
3. JanMohammed A. Manichean Aesthetics: The Politics of Literature in Colonial Africa / Abdul JanMohammed. – Amherst: University of Mass, 1983. – 430 p.
4. Kiernan B. The Essential Henry Lawson: The Best Works of Australia’s Writer / Brian Kiernan. – Melbourne: Currey O’Neil, 1982. – 340 p.
5. Maxwell D.E.S. Landscape and Theme / D.E.S. Maxwell. – Cambridge: Cambridge University Press, 1965. – 270 p.
6. Rao R. Kanthapura. / Raja Rao. – Oxford: Oxford University Press, 1967. – 262 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бурко Віра – асистент кафедри іноземних мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Наукові інтереси: теорія літератури, постколоніальна критика.